

# Anatol Bodanko, Piotr Kowolik

---

## Polskie Towarzystwo Badań Nad Dziećmi : powstanie, zadania, funkcje i działalność

---

Nauczyciel i Szkoła 1-2 (34-35), 20-32

---

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach  
dozwolonego użytku.

## Polskie Towarzystwo Badań Nad Dziećmi (powstanie, zadania, funkcje i działalność)

Przełom XIX i XX wieku charakteryzował się dużym zainteresowaniem polskich uczonych problematyką rozwoju dziecka. Podejmowano różne badania tego zagadnienia, publikowano ich wyniki w czasopismach prezentujących treści o tematyce psychologicznej i pedagogicznej. Na posiedzeniach, konferencjach i zjazdach wielu towarzystw naukowych często radzono nad problematyką ogólnego rozwoju dziecka. Dużymi osiągnięciami naukowymi w tej dziedzinie mogli się poszczycić tacy uczeni jak np.: Julian Ochorowicz, Jan Władysław Dawid, Bolesław Błażek, Aniela Szcówna. Już w lipcu 1891 roku w Krakowie Zjazd Przyrodników i Lekarzy wyodrębnił z własnego grona Sekcję Psychologiczną, wyznaczając jej konkretne zadania badawcze dotyczące rozwoju dziecka. Wśród ówczesnych nauczycieli dość powszechnie znane były takie prace Anieli Szcówny jak: "Nauka w domu. Przewodnik dla wychowawców" (1899); J. W. Dawida "Program spostrzeżeń nad dzieckiem..." (1887) oraz dzieło pt. "Zasób umysłowy dziecka. Przyczynek do psychologii doświadczałnej" (1895). W tym samym czasie B. Błażek, prowincjonalny wówczas nauczyciel, prowadził ciekawe badania nad znużeniem uczniów podczas nauki w szkole, publikując wyniki badań m.in.: Jak można mierzyć znużenie uczniów w szkole pod wpływem nauki (1898).

Podczas IX Zjazdu Przyrodników i Lekarzy Polskich we Lwowie w 1900 roku Aniela Szcówna przedstawiła referat pt. Psychologia dziecka w stosunku do psychologii ogólnej i pedagogiki, który po rozwinięciu i uzupełnieniu treści ukazał się w następnym roku jako publikacja książkowa pt. O zadaniach i metodach psychologii dziecka. Kolejno uzupełniane treści tej książki znalazły się w nowej wersji z 1904 roku pod zmienionym tytułem Jak badać umysł dziecka?. W pracy tej A. Szcówna podała obszerny program badawczy rozwoju dziecka od niemowlęctwa do dojrzałości oraz dokładną charakterystykę kolejnych okresów wzrastania i rozwoju psychicznego. Umieściła tam też biografię psychologiczną jednostek pozwalającą klasyfikować poszczególne typy umysłowe, temperamenty i charaktery. Ponadto opisała sposoby przeprowadzania socjologicznej charakterystyki dzieci pochodzących z różnych środowisk oraz podała metody badań zjawiska określonego jako patologia wychowawcza.

Na kolejnym Zjeździe Przyrodników i Lekarzy we Lwowie w roku 1901 dość wyraźnie postulowano założenie towarzystwa badań nad dziećmi w Galicji, ale mimo aplauzu nie podjęto stosownej uchwały. A kilka lat potem powstało we Lwowie Towarzystwo Pedagogiczne.

W roku 1905 Aniela Szycówna doprowadziła w Warszawie do zawiązania się komitetu organizacyjnego towarzystwa badań nad dziećmi. Po licznych perypetiach władze wydały zgodę, zatwierdzając statut 27 kwietnia 1907 roku POLSKIEGO TOWARZYSTWA BADAŃ NAD DZIEĆMI w Warszawie. Na pierwszych posiedzeniach wybrano Zarząd z przewodniczącą Anielą Szycówną i podjęto pierwsze uchwały dotyczące m.in. uruchomienia biblioteki i czytelnicy dla członków Towarzystwa, programu działań naukowo-badawczych. Liczba członków w pierwszym roku działalności wzrosła z 34 do 81 osób. Wśród członków Towarzystwa dominowały kobiety, przeważnie nauczycielki a wśród mężczyzn sporo było lekarzy. Członkami od samego początku były też znane wówczas autorytety naukowe w osobach Władysława Heinricha i Kazimierza Twardowskiego. Sprawozdania z posiedzeń zarządu i sprawozdania roczne systematycznie drukowano w "Przeglądzie Filozoficznym". Tam też swoje publikacje zamieszczali członkowie Towarzystwa.

Uchwalony program zakładał rozpoczęcie cyklu wydawniczego w ramach Biblioteki Towarzystwa Badań nad Dziećmi oraz założenie organu wydawniczego ukazującego się w postaci kwartalnego biuletynu. Zamierzano także otworzyć laboratorium psychologii doświadczalnej we współpracy z Polskim Towarzystwem Psychologicznym. Przygotowano do druku dwie ciekawe publikacje:

- Jadwigi Rzetkotowskiej: O mowie dziecka;
- Anieli Szycówny i Jana Ciembroniewicza: Ptaki i dzieci.

Szybko rosła liczba członków Towarzystwa. W roku 1908 było ich 106 a w roku 1912 osiągnięto liczbę 131 osób. W roku 1908 założono prowincjonalną filię w częstochowskiej dzielnicy robotniczej Raków a w 1910 roku starano się u władz o zatwierdzenie Oddziału w Piotrkowie Trybunalskim. Dnia 11 lutego 1912 roku powstał silny Oddział w Łodzi liczący 89 członków. Towarzystwo działało bardzo prężnie, nawet w czasie pierwszej wojny światowej ukazywały się sprawozdania z działalności i nieregularnie ukazywał się biuletyn z wynikami prac badawczych. A. Szycówna powołała i redagowała czasopismo "Szkoła Powszechna". Towarzystwo na bieżąco współpracowało z innymi stowarzyszeniami popularno-naukowymi a między innymi z: Polską Macierzą Szkolną, Towarzystwem Wychowania Przedszkolnego. Duża grupa członków Towarzystwa brała czynny udział w corocznych zjazdach przyrodników i lekarzy i współorganizowała I Zjazd Neurologów, Psychiatrów i Psychologów Polskich w roku 1909 w Warszawie. Prawie wszyscy członkowie byli stowarzyszeni także w innych gremiach społeczników i uczonych a wielu było członkami zarządów innych stowarzyszeń. W roku 1910 w skład Zarządu Towarzystwa powołano

J. W. Dawida. Wspólnie z Towarzystwem Psychologicznym i Warszawskim Towarzystwem Naukowym członkowie Zarządu brali udział w organizowaniu Pracowni Psychologicznej, której kierownictwo obejmuje Edward Abramowski. Pracownia ta od początku dysponowała 80 przyrządami do badań psychologicznych a jej biblioteka posiadała 970 tomów i mieściła się wspólnie z Pracownią Neurologiczno-Biologiczną (kierownik Edward Flatau) w mieszkaniu prywatnym Władysława Weryhy, który był członkiem zarządu Towarzystwa Badań nad Dziećmi.

Śmierć A. Szycówny dnia 4 lutego 1921 roku stała się symbolicznym zakończeniem działalności Towarzystwa. Nowo wybrany przewodniczący Tadeusz Jaroszyński, poza zorganizowaniem kilku posiedzeń zarządu nie potrafił poprowadzić nadal działalności Towarzystwa. Ostatnie sprawozdanie za rok 1921 ukazało się w pierwszym numerze "Szkoły Powszechnej" z roku 1922. Czasopismo to też przestało się ukazywać.

Funkcje programowe i prace badawcze Polskiego Towarzystwa Badań nad Dziećmi przejął Państwowy Instytut Pedagogiczny w Warszawie.

Działalność naukowa, badawcza i publicystyczna Towarzystwa prowadzona była w ramach komisji problemowych, takich jak:

- Komisja Rysunków,
- Komisja Badania Mowy Dziecka,
- Komisja Badania Pojęć Matematycznych,
- Komisja Badania Dzieci Upośledzonych Umysłowo,
- Komisja Badania Charakteru.

Komisje te opracowywały własne materiały badawcze oraz przygotowywały publikacje wydawane w ramach Biblioteki Psychologii Dziecka oraz w innych czasopismach i jako wydawnictwa zwarte.

Oto jak przedstawiała się działalność poszczególnych Komisji problemowych:

**KOMISJA RYSUNKOWA** - najaktywniejsza i systematycznie pracująca, działalność rozpoczęła dnia 27 lutego 1908 roku od poszukiwania i gromadzenia materiałów badawczych. Jej członkowie osobiście w terenie prowadzili badania dzieci w różnym wieku szkolnym w różnych środowiskach. A. Szycówna opracowała KWESTIONARIUSZ do badań rysunków dziecięcych. Pierwsze zebrane materiały wyeksponowano na wystawie Sztuka w życiu dziecka. W roku 1912 Anna Grudzińska opracowała, na podstawie 10 000 rysunków dziecięcych obszerną monografię twórczości dzieci w wieku 4–17 lat. W licznych czasopismach ukazywały się prace członków Komisji, wśród których za najciekawsze można uznać:

- Odczytywanie rysunków dziecięcych Janiny Mortkowicz, "Nowe Tory", 1910, s. 288;
- Wyobrażenia twórcza u dzieci Anny Grudzińskiej, "Wychowanie w Domu i w Szkole", 1910, s. 885;
- Rysunki u dzieci wiejskich Jana Ciembroniewicza, "Nowe Tory", 1910, s. 19.

Lwowskie Towarzystwo Pedologiczne w swym czasopiśmie "Muzeum" 1910, t. II, s. 573 opublikowało KWESTIONARIUSZ do badań nad rysunkami dziecięcymi. Problemy badawcze jakimi zajmowała się Komisja Rysunkowa miały nie tylko duże znaczenie z punktu widzenia rozwoju psychologicznego dziecka ale były też bardzo ważne dla rozwoju praktyki pedagogicznej. Osiągnięcia naukowo-badawcze członków tej komisji były porównywalne z osiągnięciami światowymi w tej dziedzinie.

**KOMISJA BADANIA MOWY DZIECKA** - pierwsze posiedzenie poświęciła na zaznajomienie się z ówczesnym dorobkiem naukowym w tej dziedzinie. Przedstawiono sprawozdania z badań prowadzonych w kraju i za granicą. Przygotowano publikację J. Rzątkowskiej: Przyczynek do badań nad mową dziecka prezentującą zbierane systematycznie obserwacje własne autorki nad rozwojem mowy dziecka. Obserwacje te opatrzone wnikliwą analizą uzupełnioną wnioskami. Praca ta była pierwszym tomem cyklu "Biblioteki Psychologii Dziecka". Opracowano także szczegółowy plan badań poszczególnych etapów rozwoju psychiki dziecka, zwracając uwagę na rozwój mowy. Na podstawie prac badaczy (m.in. W. Sterna) opracowano KWESTIONARIUSZ do badań mowy dziecka w wieku do lat 3 oraz Kwestionariusz do badań mowy dzieci starszych. W ramach prac tej Komisji A. Szyćówna wydała książkę: Metodyka wypracowań (cz. I - Podstawy psychologiczne i historyczne, cz. II - Zasady metodyczne i ich zastosowanie). Wydano także kilka słowników wyrazów rozumianych i objaśnianych przez dzieci. W kwietniu 1910 roku przesłano do wszystkich ochronek i szkół powszechnych szczegółowe wskazówki do badania mowy dziecka w wieku od 4 do 7 lat. Na II Zjeździe Neurologów, Psychiatrów i Psychologów Polskich w Krakowie w roku 1912 A. Szyćówna wygłosiła referat O słownikowych i gramatycznych właściwościach mowy dzieci od 4 do 9 lat. Treści tego referatu to rezultaty wspólnych badań prowadzonych przez członków Komisji. W roku 1910 powstał nowy program badań obejmujący aż 26 problemów związanych z rozwojem i zaburzeniami mowy dziecka. Niektóre z tych problemów to takie zagadnienia jak: pytania stawiane przez dzieci; ich twórczość literacka; typy umysłowości ujawniające się w czasie opisywania obrazków; psychologia czytania i pisania; źródła błędów ortograficznych. Do badań prowadzonych według nowego programu włączono szkoły na prowincji. Po realizacji badań nadesłano zbiory wypracowań dziecięcych z Częstochowy, Lublina, Lwowa, Łodzi, Radomia, Sosnowca a nawet z odległej Rygi. Na bieżąco współpracowano z nauczycielami w terenie. W sprawozdaniu za rok 1912 podano m.in. bardzo wysoko oceniane wyniki badań prowadzone przez Zofię Nowakówną ze szkoły wydziałowej w Bochni. O różnorodności prowadzonych badań świadczyć mogą następujące konkretne przykłady:

– M. Heymanowa badała rozwój zdolności poetyckich u dziewczynki w okresie od 6 do 10 roku życia;

- Z. Majewska dokonała szczegółowej analizy wypracowań pisanych przez dzieci - uczniów szkół ludowych;
- K. Appel przeprowadził szczegółową analizę poszczególnych faz rozwoju mowy;
- R. Pachucka porównywała wyniki własnych badań z badaniami przeprowadzonymi w Moskwie przez prof. Bartalona. Badania dotyczyły psychologicznych podstaw czytania dzieci w wieku od 7 do 15 lat.

W roku 1915 zapoczątkowano prace nad wzorami tablic do czytelni dziecięcych oraz podjęto starania o przygotowanie odpowiednich i interesujących młodzież wypisów szkolnych. Przed zbliżającymi się problemami tworzenia jednolitego polskiego systemu szkolnego podjęto prace nad układaniem programów nauczania i podręczników. Marian Falski opracował nową metodę nauki czytania, tzw. "metodę wyrazową" a Maria Lipska-Librachowa występuje z obszernym referatem pt. Metoda nauki czytania ze stanowiska psychologicznego. W sprawozdaniu za rok 1916 nie było już żadnych informacji o działalności Komisji Badania Mowy Dziecka i na tej to podstawie można przypuszczać, że zaprzestała ona działać.

**KOMISJA BADANIA POJĘĆ MATEMATYCZNYCH** - powstała na wniosek profesora matematyki Samuela Dicksteina w dniu 18 listopada 1908 roku. Poprzednio na posiedzeniach ogólnych Towarzystwa kilka razy podejmowano problematykę rozwoju myślenia matematycznego u dzieci w wieku szkolnym. Np. w listopadzie 1907 roku Maria Borowiecka przedstawiła referat pt. Z psychologii rachunku, a w maju 1908 roku dr Władysław Sterling, omawiając zagadnienie "Psychologia doświadczalna w zastosowaniu do badań nad dziećmi" sporo miejsca poświęcił sprawie kształtowania pojęć liczbowych u dzieci. Od początku działania tej Komisji przystąpiono do zebrania materiałów z zakresu poznawania rozwoju myślenia matematycznego u dzieci i poddawano wnikliwej analizie dotychczas stosowane metody nauczania rachunków. Po dokładnym zapoznaniu się z literaturą przedmiotu a w szczególności prac uczonych zagranicznych, przygotowano wstępny plan metodyki badań. Pozyskano w tym czasie do współpracy profesor Józefę Joteyko i opracowano zbiorowe referaty:

- O rozwoju pojęć matematycznych u dzieci według Meumanna;
- Istota, powstanie i rozwój pojęcia o liczbie według J. Schrejdera;
- O pojęciu przestrzeni u dzieci według Sterna.

W roku 1910 siedmioosobowy zespół pod kierownictwem profesora S. Dicksteina opracował podstawowy program badań dla Komisji, który obejmował następujące zagadnienia badawcze:

1. Odtwarzanie przez dzieci i osoby dorosłe różnych brył w rysunku i sprawdzanie, jak widzą elementy brył występujące w skrótach perspektywicznych.
2. Odtwarzanie brył według rysunków:
  - z gotowych elementów brył, np. kwadratów, trójkątów;
  - w glinie lub plastelinie.

3. Powtórzenie doświadczeń przeprowadzonych przez Bourdona według jego pracy *La Perception visuelle l'espace* (Spostrzeganie wzrokowe przestrzeni).

Do prowadzenia tych badań przygotowano specjalne rysunki brył w różnych położeniach, modele przestrzenne, elementy brył z odpowiednimi haczykami do ich łączenia oraz glinę i plastelinę do modelowania. W zasadzie badania prowadziły tylko dwie osoby: Maria Borowiecka i Helena Statterówna, które napisały bardzo ciekawy podręcznik *Początki geometrii*. Inni członkowie Komisji publikowali artykuły problemowe w czasopismach pedagogicznych oraz opracowywali podręczniki do nauki matematyki. Komisja ta w porównaniu z innymi komisjami Towarzystwa miała nieco mniejsze osiągnięcia. Na posiedzeniach najczęściej dyskutowano i omawiano wyniki badań w zakresie nauczania matematyki w innych krajach oraz pisano recenzje podręczników.

**KOMISJA BADANIA DZIECI UPOŚLEDZONYCH UMYSŁOWO** - powołana została dzięki staraniom wybitnego neurologa i prekursora neuropsychiatrii dziecięcej Władysława Sterlinga w dniu 24 października 1909 roku. Komisja ta prace rozpoczęła od badań nad rozwojem inteligencji dziecka i odchyleń od normy. Interesujące kwestionariusze stosowane do tego typu badań poddano szczegółowej, krytycznej analizie. Opracowano własne "narzędzia badawcze" takie jak: *KWESTIONARIUSZ do badania inteligencji u dzieci* (1910); *KWESTIONARIUSZ w sprawie samobójstw wśród młodzieży* (1915). Członek Komisji Stanisław Hamczyk przeprowadził szerokie badania w szkołach, ochronkach i instytucjach dobroczynnych wspomagających dzieci i stwierdził, że istnieje niepokojąca ilość dzieci opóźnionych w rozwoju intelektualnym. Problemem tym kompleksowo zajęła się Maria Librachowa, wygłaszając w roku 1916 dwa referaty na posiedzeniach ogólnych Towarzystwa o zaburzeniach rozwoju intelektualnym u dzieci. Referaty te publikowane w "Ruchu Filozoficznym" uświadomiły społeczeństwu wagę tego zagadnienia. Po kolejnych referatach wygłoszonych na posiedzeniach ogólnych przez członków Komisji, m.in. przez adwokata Moglinickiego - *Dziecko a przestępstwo* i M. Lublinerową - *Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość dziecka niedorozwiniętego*. Komisja Badania Dzieci Upośledzonych Umysłowo wystąpiła z wnioskiem, aby tworząc nowe systemy szkolnictwa polskiego, obowiązkowo organizować oddzielne klasy i zakłady dla dzieci opóźnionych w rozwoju, otoczyć szczególną opieką wychowawczą dzieci odbiegające w rozwoju intelektualnym od normy oraz powołać sądy dla nieletnich rozpatrujące nie tylko sprawy przestępstw, ale także sprawy rodzinne i wychowawcze. W. Sterling wydał kilka prac poświęconych chorobom układu nerwowego dzieci oraz nauczaniu i wychowaniu nienormalnych. Na posiedzeniach Komisji wygłaszał referaty oparte na wynikach osobiście prowadzonych badań, np.:

- *Samobójstwo dzieci i młodzieży w świetle psychopatologii* (1918);
- *Organizacja szkół dla dzieci nienormalnych i niedorozwiniętych* (1919);

– Spostrzeżenia nad dziećmi w szkołach pomocniczych warszawskich (1921).

Członkowie Komisji na posiedzeniach omawiali także sprawy związane z poradnictwem psychologiczno-pedagogicznym w terenie i postulowali utworzenie w terenie sieci poradni specjalistycznych dla dzieci niedorozwiniętych i upośledzonych umysłowo.

**KOMISJA BADANIA CHARAKTERU** - utworzona została w roku 1912 na wniosek Heleny Miklaszewskiej z Łódzkiego Oddziału Towarzystwa. Prace badawcze rozpoczęto od przygotowania odpowiednich KWESTIONARIUSZY. Pierwsze tematy badań to: kłamstwo u dzieci; ideały dzieci szkolnych. Pracował na tych zagadnieniach J. Ciembroniewicz, który na podstawie 1092 wypracowań dzieci odpowiadających na pytanie: Do kogo chcesz być podobny? przygotował obszerny referat: Ideały dzieci szkolnych, wygłoszony na posiedzeniu ogólnym Towarzystwa roku 1912. Na podstawie wyników badań francuskich i niemieckich opracowano plan badań charakteru dzieci polskich pod nazwą Wizerunek ucznia. W czasie trwającej I wojny światowej, mimo wielu utrudnień prowadzono terenowe badania wpływu sytuacji wojennej na usposobienie dzieci, sytuacji zabawowych, przebiegu procesu nauki szkolnej i ogólnych zachowań dzieci w różnych środowiskach. W wyniku tych badań powstała bardzo ciekawa praca J. Ciembroniewicza pt. "Dzieci a wojna" (1919). W tym samym czasie A. Szyćówna była inicjatorką badań nad lenistwem dzieci i ich poczuciem sprawiedliwości.

Czternastoletni okres działalności Towarzystwa Badań nad Dziećmi przebiegał w bardzo trudnych warunkach okresu zaborów i pierwszej wojny światowej. Większość tematów badawczych przejmowano z publikacji i badań zagranicznych, dostosowując je do warunków polskich. W tym okresie na nielicznie istniejących na ziemiach polskich uczelniach i ośrodkach naukowych nie prowadzono żadnych badań psychologicznych dzieci i młodzieży. Formalnie psychologia i pedagogika jako samodzielne nauki jeszcze nie istniały, tworzone pierwsze ich zręby. Samodzielne, czasem jeszcze niezbyt udolne badania prowadzili w terenie nauczyciele praktycy, wykorzystując wyniki badań dla własnych celów (np. działalność naukowo-badawcza Bolesława Błażka). Członkowie Towarzystwa stworzyli grupę badaczy, która po raz pierwszy w Polsce uruchomiła ośrodek metodologiczny badający metodycznie problemy rozwoju dzieci w aspekcie nauki szkolnej. Powstały pierwsze naukowe "narzędzia badawcze", w sposób naukowy prowadzono analizę uzyskiwanych wyników, porównując je z wynikami uzyskiwanymi przez badaczy zagranicznych. Po raz pierwszy prowadzono szerokie badania terenowe przy udziale nauczycieli - praktyków. Rozpoczęto systemowe prace nad organizacją ogólnokrajowego szkolnictwa, opracowywano programy nauczania różnych przedmiotów, powstały pierwsze podręczniki szkolne. Po raz pierwszy rozpoczęto badania nad poziomem inteligencji uczniów i opracowano kryteria ich selekcji do różnego typu szkół.



Metaforycznie ujmując, wysiłki wszystkich członków Towarzystwa, skupione jak w soczewce, były iskrą zapłonu dla rozwoju metodologii i metod badań psychologicznych i pedagogicznych w Polsce. Po zakończeniu formalnej działalności Towarzystwa jego członkowie rozproszyli się i zaczęli pracę naukową w różnych nowo powstających na terenie kraju ośrodkach naukowo-badawczych. Ich działalność organizacyjna i naukowo-badawcza przyczyniła się w znacznym stopniu do dalszego rozwoju polskiej psychologii i pedagogiki.

## **1. ZARZĄD POLSKIEGO TOWARZYSTWA BADAŃ NAD DZIEĆMI** powołany dnia 27 maja 1907 roku:

Aniela SZYCÓWNA – przewodnicząca i skarbniczka;  
Władysław CHODECKI – wiceprzewodniczący;  
Jadwiga RZĘDKOWSKA – sekretarz;  
Edmund BOGDANOWJCZ – sekretarz;  
Władysław STERLING – bibliotekarz;  
Władysław WERYHO – członek zarządu;  
Władysława WEHCHERTÓWNA – członek zarządu.

Zastępcy członków zarządu:

W. Ołtuszewski i P. Sosnowski.

### Zmiany od roku 1910

W. WERYHO - został wiceprzewodniczącym, a w jego miejsce jako członek zarządu, został powołany Jan Władysław DAWID.

Na podstawie SPRAWOZDAŃ Towarzystwa, artykułów publikowanych w ówczesnie wychodzących czasopismach psychologicznych, pedagogicznych i filozoficznych, wydawanych książek, różnych przypisów, uzupełnień i bibliografii udało się ujawnić nazwiska (nie zawsze z pełnym brzmieniem imienia) niektórych CZŁONKÓW TOWARZYSTWA. W wielu przypadkach nie można było ustalić ich życia oraz dokładniejszych danych o ich twórczości naukowo-badawczej. W prezentowanym **wykazie alfabetycznym** nazwiska podawane są bez stopni i tytułów naukowych oraz oznaczeń czy dana osoba była członkiem rzeczywistym czy członkiem korespondentem lub członkiem wspierającym działalność Towarzystwa:

1. ABRAMOWSKI Edward (1868–1918) filozof, psycholog i socjolog. Kierownik Katedry Psychologii i Pracowni Psychologii Eksperymentalnej w 1910 roku w Warszawie.
2. APPEL Karol - nauczyciel.
3. BALIŃSKI Ignacy - adwokat.
4. BAUMGARTEN Franciszka - dr filozofii.
5. BACZKIEWICZ - lekarz.
6. BOGDABOWICZ Edmund - członek Zarządu Towarzystwa.

7. BOROWIECKA Maria - nauczycielka, autorka podręczników.
8. BŁAŻEK Bolesław (1872–1943) psycholog, pedagog, badacz znużenia uczniów w szkole.
9. CHODECKI Władysław - lekarz, członek Zarządu Towarzystwa.
10. CIEMBRONIEWICZ (Jan) Józef (1877–1929) pedagog, badacz zachowań dzieci w stosunku do sił natury i przyrody.
11. DAWID Jan Władysław (1859–1914) psycholog, pedagog, prekursor badań psychologicznych nad dziećmi.
12. DICKSTEIN Samuel (1851–1939) profesor matematyki na UW.
13. FLATEAU Edward - lekarz neurolog, Kierownik Pracowni neurologiczno-Biologicznej w Warszawie.
14. GRUDZIŃSKA (Anna) Aniela (1863–1940) pedagog, badała procesy tworzenia się pojęć u dzieci.
15. HAMCZYK Stanisław - nauczyciel.
16. HANDELSMAN Bronisław - lekarz.
17. HEINRICH Władysław (1869–1957) filozof, psycholog, prekursor psychologii eksperymentalnej, organizator i Kierownik Pracowni Psychologii Eksperymentalnej w Krakowie w 1903 roku.
18. HEYMANOWA M. - nauczycielka.
19. JOTEYKO Józefa (1866–1928) psycholog, pedagog, profesor uniwersytetów w Brukseli, Paryżu i Lyonie. Od 1919 w Wolnej Wszechnicy Polskiej i Kierownik Państwowego Instytutu Pedagogicznego w Warszawie.
20. KORCZAK Janusz (wł. nazwisko: Goldszmit Henryk) (1878–1942) lekarz, pedagog i pisarz. Wykładał w Wolnej Wszechnicy Polskiej i Państwowym Instytucie Pedagogiki Specjalnej. Założyciel i kierownik Domu Sierot w Warszawie.
21. LIBRACHOWA (-LIPSKA) Maria (1878–1955) psycholog i pedagog, autorka badań eksperymentalnych nad procesami myślenia u dzieci, organizuje w 1905 roku Polski Związek Nauczycielski.
22. MAJEWSKA Zofia - nauczycielka.
23. MENCZKOWSKI W. - lekarz.
24. MIKLASZEWSKA Helena - nauczycielka.
25. MOGILNICKI Tadeusz - lekarz.
26. OCHOROWICZ Julian (1850–1917) filozof, psycholog, pierwszy w Polsce docent psychologii, badał zjawiska mediummiczne, stosował hipnozę w praktyce lekarskiej. Pionier polskiej metodologii naukowej, twórca aparatów do przesyłania dźwięku na odległość, prekursor telewizji.
27. OKOŁOWICZÓWNA S. - nauczycielka.
28. OŁTASZEWSKI Władysław - lekarz, zastępca członka Zarządu Towarzystwa.
29. RADZIŁŁOWICZ Rafał - lekarz.
30. RZETKOWSKA Jadwiga - nauczycielka, członek Zarządu Towarzystwa.

31. SEMPOŁOWSKA Stefania (1870–1944) działaczka społeczno-oświatowa, współorganizatorka ZNP, publicystka, autorka Rządowego Projektu Reformy Ustroju Szkolnictwa z 1925 r.
32. SOSNOWSKI P. - zastępca członka Zarządu Towarzystwa.
33. STANKIEWICZÓWNA Z. - nauczycielka.
34. STATLERÓWNA Helena (1869–1921) pedagog, psycholog, autorka poradników i słowników.
35. STERLING Władysław - lekarz, publicysta.
36. STERLINGOWA Helena - lekarka.
37. SZYCÓWNA Aniela (1869–1921) uczennica J. W. Dawida, psycholog i pedagog, popularyzatorka wiedzy oświatowej, tłumaczka literatury pedagogicznej. Twórczyni Polskiego Towarzystwa Badań nad Dziećmi i kierująca jego pracami jako przewodnicząca.
38. TWARDOWSKI Kazimierz (1866–1938) filozof, psycholog i pedagog, profesor Uniwersytetu Lwowskiego, założyciel Polskiego Towarzystwa Filozoficznego w 1904 roku i twórca Pracowni Psychologii Eksperymentalnej we Lwowie (1901 r.).
39. WERNIC Lucjan (s. Henryka) filozof, pedagog, popularyzator wiedzy oświatowej.
40. WERYHO Władysław - pedagog, członek Zarządu, od 1910 roku wiceprzewodniczący - także psycholog. Założyciel Polskiego Towarzystwa Psychologicznego w 1907 roku.
41. WERYHO-RADZIŁŁOWICZÓWNA Maria - przewodnicząca Towarzystwa Wychowania Przedszkolnego.
42. ZAWADZKA Jadwiga - nauczycielka.

## **2. REFERATY opracowywane przez zespoły członków Towarzystwa Badań nad Dziećmi, wygłaszane przez przewodniczącą ANIEŁĘ SZYCÓWNA na innych konferencjach naukowych.**

- Rozwój pojęć i zainteresowań u dzieci w wieku szkolnym . I Zjazd Neurologów, Psychiatrów i Psychologów Polskich. Warszawa 1909;
- O słownikowych i gramatycznych właściwościach mowy dzieci od lat 4 do 9. II Zjazd Neurologów, Psychiatrów i Psychologów Polskich. Kraków 1912;
- Pamięć dziecka a ćwiczenia pamięciowe. Zjazd Towarzystwa Wychowania Przedszkolnego. Warszawa, marzec 1914.

## **3. SPRAWOZDANIA (z działalności corocznej):**

za lata 1907–1916: w pierwszych numerach roku następnego "Przeglądu Filozoficznego" oraz co roku jako oddzielne odbitki;

za lata 1918–1919: "Szkoła Powszechna" R. 1, 1920 z. 1 i 3–4;

za rok 1921: "Szkoła Powszechna". R. 2, 1921, z. 1;

sprawozdania za lata 1917–1920 ukazały się tylko odbitki dla członków Towarzystwa - nie publikowane w czasopismach.

#### **4. Przykładowe tytuły referatów wygłoszonych na posiedzeniach Polskiego Towarzystwa Badań nad Dziećmi**

1. Z psychologii rachunku - M. Borowiecka 28.II.1907.
2. Psychologia doświadczalna w zastosowaniu do badań nad dziećmi - W. Sterling. 22.05.1908.
3. O mowie dziecka - A. Grudzińska. 26.09.1910.
4. O rozpoznawaniu typów dziecięcych - J. Korczak. 29.12.1910.
5. Pierwsze wrażenia piękna u dzieci - Z. Stankiewiczówna. 23.01.1911.
6. Obserwacje własne dotyczące mowy dzieci - H. Haymanowa. 27.02.1911.
7. Badania mowy w okresie przedszkolnym i szkolnym - A. Szcówna. 27.02.1911.
8. Fizjologia i psychologia okresu dojrzewania płciowego - W. Chodecki. 23.11.1911.
9. Ideały dzieci szkolnych - J. Ciembroniewicz. 26.02.1912.
10. Nowe drogi w badaniach lekarzy szkolnych - L. Wernic. 13.11.1912.
11. Definicje podawane przez dzieci - A. Szcówna. 22.01.1913.
12. Psychoanaliza dziecka - W. Sterling. 22.01.1913.
13. Nowe studia nad rysunkami dziecka - Grudzińska. 22.09.1913.
14. O kształtowaniu wrażliwości estetycznej u dzieci - J. Grażyńska. 22.10.1913.
15. Studia nad dziećmi i młodzieżą jako część psychologii indywidualnej - A. Szcówna. 27.11.1913.
16. Pobudliwość zmysłów u dzieci w stosunku do inteligencji - M. Librachowa. 07.05.1914.
17. Programy szkolne a psychologia dziecka - Szcówna. 11.05.1915.

#### **5. WYBÓR PRAC niektórych członków Polskiego Towarzystwa Badań nad Dziećmi w okresie pierwszych lat działania tego stowarzyszenia.**

Appel K.:

- O mowie dziecka. Warszawa 1907;
- Dzieci dwujęzyczne. "Dziecko" 1914, z. 6.

Chodecki W.:

- O samobójstwie u dzieci. Warszawa 1909.

Ciembroniewicz J.:

- Dzieci a zwierzęta domowe. Przyczynek do badań psychologicznych. "Szkoła" 1909;
- Życie duszy dziecięcej. "Rodzina i szkoła". 1909, z. 5–6;
- Dzieci a zwierzęta domowe. Przyczynek do badań psychologicznych. "Szkoła" 1909;

- Kształcenie mowy przy nauczaniu i wychowaniu. "Wychowanie w Domu i Szkole", 1910, t. 2;
- Rysunki dzieci wiejskich. "Nowe Tory" 1910;
- Dzieci a przyroda (referat ze Zjazdu Pedologicznego w Brukseli) "Czasopismo Pedagogiczne" 1912.

Dawid J. W.:

- O lenistwie i jego leczeniu. "Wychowanie w Domu i Szkole", 1911, t. 2;
- O typach pracy. "Wychowanie w Domu i Szkole", 1911, t. 2;
- Nasza literatura psychologiczno-wychowawcza. "Wychowanie w Domu i Szkole", 1911, t. 2.

Grudzińska A.:

- Wyobraźnia twórcza u dzieci. "Wychowanie w Domu i Szkole", 1910, t. 1.

Jaroszyński T.:

- Z psychologii i higieny wychowania. "Nowe Tory" 1909;
- Badania psychologiczne w szkole. "Wychowanie w Domu i Szkole" 1912.

Mortkowiczowa J.:

- Odczytywanie rysunków dziecięcych. "Nowe Tory" 1910 oraz "Wychowanie w Domu i Szkole" 1911.

Rzetkowska J.:

- Przyczynek do badań nad mową dziecka. Warszawa 1908. "Biblioteka Psychologii Dziecka" nr 1.

Sterling W.:

- O niedorozwoju moralnym. "Nowe Tory" 1909;
- O samobójstwie wśród dzieci i młodzieży szkolnej. "Wychowanie w Domu i Szkole" 1909;
- Psychologia eksperymentalna w zastosowaniu do badań nad dziećmi. Warszawa 1911. "Biblioteka Psychologii Dziecka" nr 4.

## **6. KWESTIONARIUSZE Polskiego Towarzystwa Badań nad Dziećmi**

1. Kwestionariusz do badań nad rysunkami dziecięcymi. "Muzeum" 1910, t. 2, s. 573;
2. Kwestionariusz do badań inteligencji u dzieci. Warszawa 1910;
3. Kwestionariusz "Rysunki Dziecięce" nr 1. "Nowe Tory" 1910, t. 2;
4. Kwestionariusz "Rysunki Dziecięce" nr 2. "Wychowanie w Domu i Szkole" 1911, t. 1;
5. Kwestionariusz - Wskazówki do badania mowy dziecka od lat 7 do 10. "Wychowanie w Domu i Szkole", 1911, t. 1;
6. Kwestionariusz nr 8. "Muzeum" 1913.

## Bibliografia

- Bobrowska-Nowak W.: *Pionierzy psychologii naukowej w Polsce*. Katowice 1971.
- Bobrowska-Nowak W., Czarnecki K.: *Narodziny i rozwój psychologii w Polsce*. Katowice 1970.
- Czarnecki K.: *Pionierzy, współtwórcy i twórcy polskiej psychologii naukowej*. Kraków 2000.
- Dawid J. W.: *Pisma pedagogiczne pomniejszych*. Wrocław 1968.
- Denelówna Z.: *Twórczość pedagogiczna Jana Władysława Dawida*. Warszawa 1935.
- Michalski S.: *Działalność pedagogiczna Anieli Szycówny*. Warszawa 1968.
- Okoń W.: *Dawid*. Warszawa 1980.
- Rzepa T. (wybór i oprac.): *Psychologia w szkole lwowsko-warszawskiej*. Warszawa 1997.
- Wroczyński R.: *Myśl pedagogiczna i programy oświatowe w Królestwie Polskim*. Warszawa 1963.

### Summary

The reader is provided with detailed information in the scope of the history of thought and pedagogical activity in Poland. He familiarizes himself with well-known Polish scholars dealing with the issue of child's development at the turn of XIX and XX century.